

ROMAN V GIMNAZIJI

Problematika literarnih vrst in recepcija neznanega umetnostnega besedila odpirata vprašanje, kdaj literarno besedilo funkcionira kot samostojna zaokrožena celota. Raziskava, izvedena med dijaki 3. letnika gimnazije, je pokazala, da na recepcijo vpliva tako literarnovedno znanje kot bralne sposobnosti. 4-delna anketa je poleg vprašalnikov obsegala odlomek iz Bartolovega *Alamuta* (1938) in njegovo novelo *Nesrečni ljubimec* (*Al Araf* 1935), odgovori pa so aplicirani na šolsko prakso – konkretno na načrtovanje vsebin pouka književnosti v gimnaziji, s posebno pozornostjo na roman in kratko pripovedno prozo.

literarne vrste, recepcijska estetika, književno znanje, bralne sposobnosti, učni načrt za gimnazije

The issue of literary genres and of the reader-response to an unfamiliar literary text pose the question of when the literary text functions as an independent and complete entity. The study, carried out among third-year students of a college preparatory high school (*gimnazija*), showed that the reader-response depends on the reader's literary knowledge as well as his/her reading abilities. Besides the questionnaires, the four-part survey included an excerpt from V. Bartol's novel *Alamut* (1938) and his novella *Nesrečni ljubimec* (*Al Araf* 1935). The answers were applied to pedagogical practice, i.e., to the selection of contents for the college preparatory high-school curriculum, with special emphasis on the novel and short narrative prose.

literary genres, aesthetics of reader-response, literary knowledge, reading abilities, college preparatory high-school (*gimnazija*) curriculum

Uvod

Prispevek se ukvarja s problematiko literarnih vrst in z recepcijo neznanega umetnostnega besedila, tj. z vprašanjem, kdaj literarno besedilo funkcionira kot zaokrožena celota (če odlomek iz romana lahko funkcionira kot samostojna pripovedna vrsta,¹ novela pa kot odlomek iz romana), in z doživljanjem neznanega umetnostnega besedila. V raziskavo so bili vključeni dijaki 3. letnika gimnazije, odgovori pa aplicirani na šolsko prakso – konkretno na načrtovanje vsebin pouka književnosti v gimnaziji, s posebno pozornostjo na roman in kratko pripovedno prozo.

¹ Književno zvrst razumem kot zbirni, vrsta pa ožji pojem (KMECL 1983: 235).

Izvir problematike

Z recepcijo, tj. z vplivom odprtega konca v kratki pripovedi na bralčevo doživljanje umetnostnega besedila, sta se – kakor navaja Susan Lohafer² – ukvarjala npr. Wain (1984) in Brownova (1982). Ta je vzela odlomek iz Hardyjevega romana *Čista ženska* (1891) in ga obravnavala kot kratko pripoved in kot odlomek iz romana. Ugotovila je, da so bralci isto besedilo ob drugačni obravnavi doživeli drugače.

Ni nov pojav, če avtorji odlomek iz romana objavijo tudi kot samostojno literarno vrsto. Jani Virk je četrto poglavje romana *1895, potres: kronika nenadejane ljubezni* (1995) objavil tudi kot dolgo novelo (*Sedmeroglavi zmaj udari z repom*). Izšla je istega leta kot roman v zbirki novel *Izza potresa*. Podobno sta romaneskne odlomke objavljali v *Literaturi* tudi P. Glavan in N. Kokelj. Da se zadrege pri vrstnem umeščanju pojavljajo tudi med bibliografi, dokazuje že bežen prelet Cobissa, npr. ob geslu kratka pripovedna proza in časovni omejitvi od 1980 do 2000. Tako so vprašljive vrstne oznake npr. pri Frančičevi *Domovini, blede materi* (1986), Möderndorferjevem *Taroku pri Mariji* (1986) in *Času brez angelov* (s podnaslovom *Zgodba v treh različnih pripovedovanjih*), Švabičevem *Poetu in polisu* (1984), daljši kriminalki *Kdo je ubil Emilijo K.?* (1995) Maje Vidmar, Klečevem *Dodatku Prijatelju* (1998) in Vincentičevi zbirki *Ptičje mleko* (1995).

Problematika literarnih vrst

Sodobne teoretične raziskave kratke pripovedi in novele se najpogosteje posvečajo razlikam med t. i. *short story* in romanom (angleško *novel*, špansko *novela*, italijansko *romanzo*, francosko *roman*, nemško *Roman*), pri čemer je le za nemško literarno teorijo mogoče trditi, da loči med kratko zgodbo (*Kurzgeschichte*) in novelo (*Novelle*). Angloameriške razprave rabijo pojem *short (hi)story, tale*,³ pa tudi *yarn* in *sketch*, »za še nekoliko krajšo in 'lažjo' short-story /pa so/ iznašli izraz short short-story« (Kmecl 1983: 298). V španščini sta v rabi termina *historia* in *cuento*, v italijanščini *storia* in *racconto*, francoščini *histoire*, *conte*, *récit*, ruščini *skaz*, tudi *rasskaz*, ter v nemščini *Kurzgeschichte* in *Erzählung*. Izraz *kurze Geschichte* je v Nemčiji prvi uvedel Schönbach leta 1886 in je bil »sinonim za noveleto in skico« (Šerc 1999: 194).⁴ Novele (*novella*) angloameriška teorija načeloma ne

² Susan LOHAFFER, *Short Story at a Crossroads*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1989.

³ Izraz *tale* (zgodba, pripovedka) se je pogosto uporabljal skoraj za vsako pripovedno prozo, naj bo fikcijska ali nanašajoča se na dejanske, realne vsakdanje dogodke. Še vedno ostaja preveč nenatančen. Običajno zaznamuje okleščene, nezapletene, a skrivnostne dogodke. REID (1977: 32) prišteva k tale naslednje vrste: *gest, the ballad, fairy-story* in *yarn*. Slednja zaznamuje pripoved v vsakdanjem, pogovornem tonu, podobno ljudskim pripovedim – izhaja iz mornariškega slenga, v katerem je vezanje vozlov postalo metafora za napletanje zgodbe. *Yarn* zato običajno implicira ljudsko atmosfero, npr. bar, taborni ogenj ali klub. Implicitno je naturalistična forma, kar velja tudi za tall-tale. Predstavniki je Twain, *yarn* pa je našla svoje ustrezne v kitajski *p'ing hua*, ruskem *skazu* in francoski *conte*.

⁴ Leta 1897 je Bartel neuspešno skušal uvesti pojem *kleine Geschichte* (majhna zgodba). Meyerjev zgodovinski pregled nemške književnosti 19. stoletja, ki je precej prispeval k teoriji kratke zgodbe, uporablja termin *short story*, prevaja pa ga s *kurze Erzählung* (kratka pripoved). Pisano skupaj se pojem *Kurzgeschichte* pojavi okoli leta 1895, tj. v podnaslovu zbirke kratkih zgodb *Am Seelentelefon* (1895) Prölla.

definira, zato nanj redko naletimo. Uporabljajo ga Italijani, z arhaičnim prizvokom Španci (novela), Francozi govorijo o nouvelle, Nemci pa o Novelle.

Pri nas so se s problematiko ukvarjali Kocijan (1978, 1983, 1994, 1996, 1997), Tomo Virk (1998, 2002) in Kustec (1999). Poimenovanje kratka pripovedna proza uporabljamo v takih pomenskih odtenkih kakor Kocijan: »kot skupinsko vrstno oznako za kratke pripovedi, ki imajo vmesni položaj med tako imenovanimi 'enostavnimi oblikami' ter srednje dolgo in dolgo prozo« (1983: 36). To pomeni, da ga ne enačim povsem s *Kurzgeschichte* niti s *short story*. Skupni imenovalci kratke pripovedi so po Kocijanu dolžinski in morfološki (n. d.). Kot »pomembna značilnost /se mu kaže/ dolžina (obseg) besedila, ki [...] pogojuje izbor in rabo pripovednih postopkov« (1996: 11). Kratka pripoved je »(praviloma) le izsek (fragment) iz neke celote (življenja)« (n. d.), v njej se pojavlja »en osrednji lik, kvečjemu dva, za osrednjo osebo [je] odločilen dogodek (notranje doživetje, psihično stanje), ki ima usodne posledice, za posebno kompozicijo itd.« (n. d.). Kustec ugotavlja, da ima kratka zgodba presenetljive obrate, ki v prikazovanju vsakodnevne življenja delujejo nepričakovano in imajo zato izreden učinek. Odlikuje jo edinstven ton, razpoloženje in vtis, prebrati jo je mogoče na en mah. Jezik je praviloma enostaven in sugestiven, ne nakičen, brez pretiranega slogovnega okrasja. Za razliko od novele je izvorno feljtonistična pripoved, šele kasneje je dobila umetniške ambicije. Vzroke za povečano popularnost iščejo teoretiki v postopni dezintegraciji klasične novelistične zgradbe in iskanju novih načinov prikazovanja povprečnega človeka v spopadu s sodobnimi tehnološkimi dosežki. Kustec jo primerja z romanom in kot skupne lastnosti navaja fabulo, osebe, pripovedno perspektivo in temo, razlika je v tem, da »ima vsak detajl večjo težo kakor v romanu« (1999: 101). Pomen odprtega konca poudarjata Gerlach⁵ in S. Lohafer,⁶ ki meni, da se povezuje med dnevno realnostjo in kratko zgodbo kaže prav v koncu – ta je ponotranjeno pričakovanje življenjskih vzorcev: problemom sledijo rešitve, delu zabava, neznanemu znano. Podobno razmišlja Kermode:⁷ konec izraža način, na katerega prenašamo življenjske izkušnje in jih osmišljujemo.

Pregled novejših razprav o kratki zgodbi, noveli in romanu kaže,⁸ da se je kratka zgodba izoblikovala šele z Poejem, medtem ko je novela starejši in zato tudi vrstno

Sestavljenko uporablja tudi Bienenstein, a ga imenuje »neznosni, tehnični pojem«. Prevzel ga je tudi Wiegand. Od začetka 20. stoletja se vse pogosteje uporablja tako v antologijah, strokovni literaturi kot v literarnih zgodovinah. Najdemo ga v leksikonu *Brockhaus* (1931), kjer poimenuje miselno in stilistično ne preveč zahtevno vrsto, ki se od novele loči predvsem po tem, da služi zlasti sprostitvi. V Nemčiji se je med tretjim rajhom skušal reducirati zgolj na nemško tradicijo, s tem pa zanikati njene začetke pri Poeju. Po 2. svetovni vojni se je začel uporabljati za posebno literarno vrsto, zato ni jasno, ali je kratka zgodba plod nemške tradicije (Kleist, Hebel) ali ameriške *short story* (Poe, Hemingway).

⁵ John GERLACH, *Toward the end: Closure and Structure in the American Short Story*, Alabama: The University of Alabama Press, 1985.

⁶ Susan LOHAFFER, *Coming to Terms with the Short Story*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1983.

⁷ Frank KERMODE, *The Sense in the Theory of Fiction: Studies in the Theory of Fiction: With a New Epilogue*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2000.

⁸ Kratka zgodba navadno ne presega 8000 besed. Začenja se sredi dogajanja, končuje odprto, značilen je

bolje dorečen pojem. Tomo Virk pravi, da se v »noveli vse nanaša na osrednji dogodek, tako kot se vsaka točka na obodu kroga nanaša na središče« (2002: 21), v romanu pa se navezave »iz osrednjega dogajalnega pramena« (n. d.) razvijajo v vse smeri.

Vzorčenje, opis in rezultati ankete

Vprašanja o literarnih vrstah in recepciji neznanega umetnostnega besedila v gimnaziji bo osvetlila 4-delna anketa, izvedena med 2,39 % tretješolcev, tj. med 153 dijaki 3. letnika s štirih slovenskih gimnazij. Po podatkih Ministrstva za znanost, šolstvo in šport je bilo v šolskem letu 2002/2003 v 3. letnik gimnazije vpisanih 8947 dijakov, od tega v programu gimnazija (vštevši zasebne) 6385 je (anketa je bila izvedena med temi), v programu ekonomska gimnazija 1124, tehniška gimnazija 758, umetniška gimnazija 246, klasična gimnazija 385 in v programu mednarodna matura 49 dijakov. Anketiranci so iz Gimnazije Šentvid (56), Gimnazije Jesenice (50), Gimnazije Ptuj (27) in Gimnazije Idrija (20). 88-odstotnemu (tj. odličnemu) znanju o noveli in romanu je na teh gimnazijah zadostila več kot polovica anketirancev: na Gimnaziji Ptuj 63 %, Gimnaziji Jesenice 58 %, Gimnaziji Idrija vsi, na Gimnaziji Šentvid pa je bilo takih dijakov manj kot polovica (41 %). Cilj preverjanja je bila selekcija – izluščiti tiste z odličnim znanjem o romanu in noveli. Upravičenost selekcije je zrasla iz prepričanja, da literarnovedno znanje vpliva tako na doživljanje kot na bralni interes in literarni okus. Izpadel je odstotek anketirancev, v nadaljnjo obravnavo pa se je vključilo 1,39 % populacije (89, in sicer iz Šentvida 23, Jesenic 29, Ptuja 17 in Idrije 20). Da bi povečali zanesljivost in veljavnost rezultatov, so bile anketirane tako gimnazije iz obrobja kot središča Slovenije.

Poleg štirih vprašalnikov je anketa zajemala odlomek iz Bartolovega romana *Alamut* (1938) in Bartolovo novelo *Nesrečni ljubimec* iz zbirke *Al Araf* (1935).⁹

presenetljivi obrat. Oseb je malo, največ tri in niso natančno karakterizirane. Kraj in čas dogajanja sta omejena, gre za ozek izsek iz življenja. Oseba v nasprotju z romaneskno vidi v vseh življenjskih položajih neštete in neskončne poti. Njegovo potovanje se zato lahko vedno znova začne na novo. Na koncu ozkega izseka iz potovanja, ki ga navadno prikazuje kratka zgodba, se kratkoprozni junak ne spremeni, potovanje mu ne vlije novih modrosti in spoznanj, ne skuša reševati sveta, ker se zaveda, da kaj takega ni mogoče. Spoznava celo, da ne zmore rešiti niti zelo preprostih, vsakdanjih življenjskih težav: vse mu je enako (ne)pomembno in življenjsko (ne)usodno. Velike ideje, za katerimi se pehajo romaneskni junaki, se sprevačajo v majhne in nepomembne vsakdanje življenjske zaplete. Literarna oseba jih kljub temu ne zna in ne zmore razrešiti. Zaradi presenetljivega preobrata se navadno celo zgodi, da navidez nepomemben zaplet dobi usodno razsežnost, ki pa jo bralec lahko le sluti – odprti konec namreč ne da sklepne nauka. Temeljna razlika med novelo in kratko zgodbo se kaže v začetku in v koncu: v kratki zgodbi sta oba odprta. Književne osebe se v kratki zgodbi ne razvijajo niti psihično niti karakterno, pogostejši je prvoosebni pripovedovalec. V primerjavi s kratko zgodbo je novela navadno nekoliko daljša (več kot 8000 besed, a to ni nujno), pogost je presenetljivi obrat, v ospredju je en, lahko tudi dva osrednja dogodka. Konec lahko prinaša moralno poanto. Za novelo je značilen t. i. dramski trikotnik: zaplet in razplet sta hitra, presenetljiva in učinkovita. Dogajanje pogosto organizira kak predmet. Novela je torej epska, po notranjem slogu pa dramatična literarna vrsta, ki motivno-tematsko posega po stvarnem dogajanju (ni fantastična ali čudežna kot pravljica).

Izbrani besedili sta bili neznani: anketiranci niso vedeli, ali gre za odlomek iz romana ali za novelo, brali so ju prvič. Tako so bile analizirane njihove bralne sposobnosti, njihovo doživljanje neznanega besedila in sposobnost uporabe znanja. Zunanja zgradba izbranih besedil se bistveno ni razlikovala: strani so bile oštevilčene od stotic dalje (*Alamut* 1984: 157–161; *Nesrečni ljubimec* 1974: 109–119) in nenaslovljene. Prvi vprašalnik, ki so ga anketiranci izpolnjevali pred branjem odlomka, je preverjal znanje o literarnih vrstah, horizont pričakovanja¹⁰ in literarni okus. Preverjanje znanja, tj. prvi del ankete, je bilo namenjeno selekciji¹¹ – doživljanje, bralni interes in literarni okus so bili tako analizirani le v anketah, ki izkazujejo 88-odstotno poznavanje literarnih vrst. Selektivna so bila četrto, peto in šesto vprašanje za doživljanje, za bralni interes in literarni okus pa osmo in deveto (drugi del) ter osemnajsto in devetnajsto vprašanje (tretji del). Drugi in tretji del ankete skušata pokazati, kako tretješolci, ki literarne vrste teoretično sicer odlično poznajo, doživljajo neznano umetnostno besedilo ter kako uspešni so pri vrstnem umeščanju takega besedila. Četrty del ob primerjavi obeh besedil terja sintezo in vrednotenje.

Temeljno vprašanje, na katerega skuša anketa odgovoriti, je, ali tretješolci na osnovi svojih pričakovanj, znanja in recepcijskih zahtev (horizonta pričakovanja, literarnega okusa in bralnega interesa) neznano umetnostno besedilo vrstno pravilno umeščajo. Nepravilno uvrščanje je lahko posledica nizkih bralnih sposobnosti – za njihovo preverjanje so anketiranci odgovarjali na vprašanja o številu dogodkov, literarnih oseb, o kraju in času dogajanja. Pravilno odgovarjanje na ta vprašanja in hkrati nepravilno vrstno umeščanje vodi k sklepu, da bodisi besedilo vrstno različno funkcionira ali da na recepcijo vplivajo tako bralne sposobnosti kot literarnovedno znanje. Glede bralnega interesa je anketa pokazala podobne rezultate, kot jih dajejo nekatere druge slovenske raziskave (npr. Jelenko 2000, Vesel, Virc 2001, Verčko 2001). Adolescentom je najljubša ljubezenska in pustolovska tematika, sledijo odnosi med ljudmi, življenje mladih, problemi sodobne družbe, zgodovinska tematika, kriminal, potovanja, življenje znanih ljudi in znanstvena fantastika. Literarni okus in bralni interes sta po Appleyardu (1994) tesno povezana ne le z obstoječim znanjem, marveč tudi s specifičnostjo adolescence. Bralci postanejo misleci; odkrijejo notranji jaz, zato intenzivneje čustvujejo, kar v njih sproža ambivaletna čustva. Da intenzivirano čustvovanje dijaki pričakujejo tudi v literaturi, kažejo odgovori na anketno vprašanje, ki je preverjalo horizont pričakovanja. Nadaljevati so morali uvodni stavek, večinsko pa sklepali, naj bi besedilo (predvidevali so, da je nastalo v drugi polovici 19. stoletja)¹² pripovedovalo o dolgo-

⁹ Bartol je bil izbran iz dveh razlogov: ker je letos roman maturitetno berilo, naj bi dokazovalo, da gre za recepcijsko sprejemljivo branje, hkrati pa raziskovalci opozarjajo na medbesedilne povezave. V konkretnem primeru tematizirata ljubezensko razočaranje.

¹⁰ S pojmom operira recepcijska estetika, prvi ga je uporabil JAUSS v delu *Literaturgeschichte als Provokation* (1967), kjer razpravlja o treh načinih bralčevega odzivanja na besedilo: odzivanje pa je sestavni del bralčevega horizonta pričakovanja. Znano besedilo tako zvišuje specifična pričakovanja.

¹¹ V anketi so navajali po tri razlike med vrstama: najpogosteje obseg, število dogodkov in oseb.

letnem prijateljstvu med moškim in žensko. Ugotavljanju literarnega okusa je bilo namenjeno zadnje vprašanje prvega anketnega dela, pri katerem so v nasprotju s pričakovanji kot najbolj priljubljene obkrožali¹³ srednje dolge vrste in ne (zelo) kratkih (pripovednih), kakor so se odločali dijaki srednjih strokovnih in tehniških šol.¹⁴ Zanimivo je tudi, da so gimnazijci na drugo mesto po priljubljenosti postavljali dolge pripovedne vrste (romane in epe). To dokazuje, da se literarni okus gimnazijcev ter dijakov ostalih 4-letnih srednjih strokovnih in tehniških šol razlikuje, kar bi bilo potrebno upoštevati tudi pri učnem načrtovanju. Anketa je pokazala, da na všečnost vpliva predvsem motivno-tematski ustroj ter jezikovno-slogovna podoba, medtem ko zaokroženost besedila in ideja besedila nimata posebnega vpliva. Odlomek iz *Alamuta* je bil večini še kar všeč, in to zaradi motivov in teme, manj všečna pa je bila novela *Nesrečni ljubimec*. Čeprav sta bili glede na raziskave literarnega okusa anketiranih izbrani besedili z ljubezensko tematiko,¹⁵ se je potrebno vprašati, zakaj slednja ni doživela tako pozitivnega odziva. Odlomek so vrstno pravilno umeščali, čeprav so v primerjavi z znanjem o noveli pokazali slabše znanje o romanu. Umeščanje so najpogosteje utemeljevali z večjim številom literarnih oseb, nezaokroženostjo, večjim številom dogodkov ter motivno-tematsko kompleksnostjo. Postavljali so ga na sredino romana (prebirali so konec 6. poglavja, ko se zaplet izteka in se roman približuje vrhu). Izkazalo se je, da so bili za branje odlomka dobro usposobljeni: to dokazujejo odgovori na vprašanja o številu nastopajočih literarnih oseb, številu dogodkov,¹⁶ večina je pravilno odgovarjala tudi glede kraja (ne pa časa) dogajanja. Nasprotno novele večina ni doživljala kot zaokrožene enote – tak naj ne bi bil ne začetek ne konec. Kljub odličnemu znanju o noveli so jo opredeljevali kot odlomek iz romana. Na vprašanje, koliko oseb nastopa v besedilu, je pravilno odgovorila večina. Novela ima dva dogodka, pri čemer je prvi sprožilni: opisuje usodo nesrečnega Kalinina, ki je svojo ljubljeno po sili razmer prepustil prijatelju, osrednji dogodek pa je večerja pri Walterju ter izpoved Kalininove življenjske filozofije. Prepoznali so le en dogodek, težave so imeli tudi pri krajevnem in časovnem umeščanju, ne pa pri naštevanju literarnih oseb, kar verjetno pomeni, da je bilo besedilo prezahtevno, čeprav drži, da za poglobljeno ali večkratno branje niso imeli dovolj časa, saj so na anketo odgovarjali eno šolsko uro. Sklepati je mogoče: dobro bralno usposobljeni bralec z zadovoljivim literarnovednim znanjem besedilo lažje in hitreje razume in ga zato

¹² V kar jih je prepričala beseda paviljon in motivno-tematski ustroj.

¹³ Dane so bile možnosti: literarne vrste, ki jih najraje berem, so: kratke (novele, kratke zgodbe), srednje dolge (povesti, kratke romane, drame), dolge (romane, epe), zelo dolge (romane epopeje).

¹⁴ Prim. Alenka ŽBOGAR, *Sodobna slovenska kratka zgodba in novela v literarni vedi in šolski praksi*, doktorska disertacija, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2002, 239–68.

¹⁵ Zbirka *Al Araf* naj bi bila po mnenju literarne vede z romanom *Alamut* medbesedilno povezana. Če govorimo o t. i. avtorski medbesedilnosti, jo med izbranim odlomkom in novelo *Nesrečni ljubimec* lahko zasledimo v pogledu na svet in tematskem ustroju: obe opisujeta nesrečnega ljubimca – v odlomku je to Apama, v noveli pa Kalinin.

¹⁶ Na treh gimnazijah (Šentvid, Jesenice, Idrija) je več kot polovica anketirancev menila, da odlomek opisuje dva dogodka.

tudi z večjim interesom bere, kar zvišuje verjetnost, da mu bo prebrano besedilo tudi všeč. Če je besedilo prezahtevno, mora imeti dovolj časa za večkratno branje in urjenje bralnih spretnostih. Preneseno na šolsko prakso: izbor učnih vsebin je izjemno odgovorna naloga, posledice katere se kažejo v bralni kulturi. Prezahtevne vsebine, za obravnavo katerih učitelj nima dovolj časa, sprožijo odpor do branja, posledično pa nizko bralno kulturo. Za doseganje učnih ciljev je zato nujna recepcijska sprejemljivost vsebin, ki tudi za gimnazijce (tj. bralce z relativno visokimi bralnimi sposobnostmi in razvejenim literarnovednim znanjem) ne smejo biti prezahtevne. Hkrati je za obravnavo treba predvideti dovolj učnega časa in upoštevati dejstvo, da se literarni okus gimnazijcev in dijakov 4-letnih srednjih strokovnih in tehniških šol razlikuje tudi glede obsega besedil.

Četrty del ankete je zajemala primerjalna analiza, pri čemer je bil preverjen horizont pričakovanja, sposobnost sinteze in vrednotenja. Na vprašanje, ali sta besedili plod dveh ali enega avtorja, so odgovarjali, da sta avtorja dva. Večina (s prek 70 % na posamezni gimnaziji) je kot argument navedla jezikovno-slogovno podobo, ki naj bi bila preveč raznolika, da bi bila lahko plod istega pisateljskega peresa. Kot drugi razlog so navajali idejni ustroj, nekateri so podobnosti videli v motivih in temi. Sintezi je bilo posvečeno zadnje vprašanje, pri katerem so anketiranci s simboloma P (podobno) in R (različno) označevali jezik, stil, motive, temo, pripovedno perspektivo, literarne osebe in razmerje med njimi. Zmagale so razlike: na Ptujju jih niso prepoznavali le v motivih in pripovedni perspektivi, v Šentvidu so temu dodali še temo.

Rezultati torej kažejo, da tretješolci bolje poznajo pojem novela kot roman, a znanja ob branju konkretnega umetnostnega besedila ne znajo uporabiti. To pomeni, da niti odlično literarnovedno znanje ne pripomore k izboljšanju bralnih sposobnosti. Anketa je pokazala, da želijo gimnazijci brati srednje dolge (pripovedne) vrste, kar za dijake 4-letnih strokovnih in tehniških šol ne velja. Čeprav je bilo drugo besedilo daljše in je tematiziralo ljubezen – to naj bi ustrezalo njihovem literarnemu okusu – jim kljub temu ni bilo všeč in po branju niso pokazali uporabnega znanja, niti zadovoljivih bralnih sposobnosti, kar dokazuje, da prezahtevne vsebine, za obravnavo katerih nimamo dovolj učnega časa, sprožijo odpor do branja (in posledično nizko bralno kulturo). Znanje in bralne sposobnosti torej vplivajo tako na bralni interes¹⁷ kot literarni okus (in bralno kulturo). Ker kljub poznavanju značilnosti novele drugega besedila niso vrstno pravilno umestili, je mogoče trditi, da je znanje tretješolcev zlasti reproduktivno, ni pa uporabno. Ob odlomku iz romana so pokazali zadovoljivo bralno usposobljenost, na osnovi katere so izrekli sodbo o vrstni pripadnosti besedila. Slabše so se odrezali pri *Nesrečnem ljubimcu* – za bolj poglobljeno razumevanje bi ga morali večkrat prebrati (a niso imeli dovolj časa). Pokazali so nizko bralno usposobljenost (tako kar zadeva število

¹⁷ Vplivajo motivno-tematski ustroj besedila, njegova jezikovnoslogovna podoba, pa tudi zaokroženost (v tem smislu zaradi odprtega konca kratka zgodba ni najprimernejša).

oseb, dogodkov kot kraja in časa dogajanja), kar je verjetno razlog, zakaj siceršnjega dobrega znanja o noveli niso znali uporabiti. Ti indikatorji spodbujajo k prepričanju, da na recepcijo vplivajo literarnovedno znanje in bralne sposobnosti, in vodi k hipotezi, da gimnazijski učni načrt spodbuja zlasti reproduktivno znanje, ne pa bralnih sposobnosti. Da bi se te bolje razvijale, bi morali pouk organizirati tako, da bi več časa namenili branju posameznega umetnostnega besedila. Smiselno bi bilo torej spodbujati bralno kvaliteto in ne kvantiteto. Analiza učnega načrta bo pokazala, ali je hipoteza pravilna.

Analiza gimnazijskega učnega načrta

Gimnazijci od prvega do četrtega letnika gimnazije spoznajo 19 romanov, od tega jih v celoti preberejo (vse za domače branje) 5 oz. 6 (v zaključnem letniku poleg maturitetnega berila berejo eno besedilo po izbiri – lahko tudi enega izmed šestih sodobnih slovenskih romanov, od katerih tri analizirajo pri pouku po odlomkih). Vse ostale romane obravnavajo po odlomkih.¹⁸ Kratko pripoved bi bilo mogoče obravnavati ob uvodnem literarnoteoretičnem poglavju, ko so za obravnavo predvidena recepcijsko zanimiva besedila iz slovenske književnosti (po prosti izbiri), pri izbirnem domačem branju (za vse letnike) ter pri aktualizaciji. Učni načrt predvideva obvezno obravnavo štirih kratkih pripovedi v prvem, dveh v drugem, sedmih v tretjem in ene v četrtem letniku (skupno 14). Izbirno prvi letnik ponuja tri kratkoprozne zbirke, drugi deset, tretji štiri in četrti letnik eno zbirko (skupno 18). Od prvega do četrtega letnika (izbirno ali obvezno) predpisuje 32 kratkoproznih del. V prvem letniku (po odlomkih ali v celoti) spoznajo skupno 29 besedil (ter dodatne 4 po izbiri), v drugem 51 – pri *Sonetih nesreče* podrobno obravnavajo tri sonete, pri *Sonetnem vencu* štiri, pri Jenkovih *Obrazih* tudi štiri. Tretji letnik prinaša 44 besedil (od tega tri iz Gradnikovih *Pisem*), četrti letnik pa 33. Nekatera so izbirna, čeprav praksa kaže, da profesorji zaradi mature tega večinoma ne upoštevajo in obravnavajo tudi izbirne vsebine, zaradi česar so tako učitelji kot dijaki v precejšnji časovni stiski, posebej, če se zavedamo, da gimnazijci po štirih letih v celoti ali po odlomkih preberejo vsaj 157 leposlovnih besedil (le obveznih je toliko). (Dejstvo je, da npr. drugošolci doma preberejo *Vojno in mir*, profesor pa podrobnejši razredni obravnavi ne more¹⁹ posvetiti več kot uro ali dve.) To je veliko in lahko vpliva na to, da je njihovo znanje bolj reproduktivno kot uporabno in da za razvoj bralnih sposobnosti ni namenjenega dovolj časa. Da bi ob obstoječem številu

¹⁸ Berejo odlomke iz štirih romanov: Virkovega *Potresa*, Goethejevega *Wertherja*, Joycejevega *Ulikseasa* ali Proustovega *Combraya* in Zupanovega *Menueta za kitaro*, v celoti pa (izbirno) Cervantesov roman *Don Kihot*, izbirajo tudi med *Gospo Bovaryjevo*, *Zločinom in kaznijo* ter *Vojno in mirom*, Tavčarjevo *Visoško kroniko* in *Cvetjem v jeseni*.

¹⁹ To kaže izračun glede na učni načrt, ki obravnava realizma in naturalizma namenja 10 ur (čeprav variabilnih v odnosu na ostalo snov 2. letnika), znotraj katerih mora obravnavati vsaj štiri različna besedila, od tega en realistični in en naturalistični roman, eno realistično novelo in eno dramo. Dlje bo obravnaval daljše besedilo, kar odseva tudi zabeležena raven bralnih sposobnosti.

ur lahko kvalitetnejše razvijali tudi bralne sposobnosti, bi morali število obveznih besedil zmanjšati. Tako bi za delo s posameznim besedilom pridobili več časa.

Zaključek

Izhodiščno vprašanje literarnih vrst in recepcije neznanega umetnostnega besedila je odprlo vprašanje kvalitete znanja tretješolcev in ravni njihovih bralnih sposobnosti. Rezultati ankete nas utrjujejo v prepričanju, da na recepcijo vplivajo tako znanje kot bralne sposobnosti (tj. sposobnost razumevanja z analizo in sinteze z vrednotenjem) in da je to razlog različnemu vrstnemu funkcioniranju besedila. Prezahtevno berilo in premalo razpoložljivega časa za dejaven stik z njim sta pri anketirancih sprožila negativno doživljanje. Raziskave nas učijo, da to dolgoročno pogubno vpliva tudi na bralno kulturo. Anketa je dala precej zanesljive indikatorje, ki dajo sklepati, da gimnazijski učni načrt – predvsem zaradi prenatrpanosti – razvijanja bralnih sposobnosti ne spodbuja najbolje. Ker ne gre verjeti, da bi pouku slovenščine v gimnaziji lahko namenili več kot obstoječih 560 ur, je rešitev potrebno poiskati v teh okvirih. Izsledki kažejo, da bi morali več pozornosti posvetiti obravnavi posameznega besedila in primerjavi literarnih vrst (prepoznavanju podobnosti in razlik), kar bi od dijakov terjalo uporabo znanja. Hkrati bi bilo smiselno znova premisliti, ali so predpisana besedila recepcijsko sprejemljiva oz. ali je za njihovo obravnavo predvidenega dovolj časa.

Viri in literatura

- J. A. APPELYARD, 1994: *Becoming a Reader: The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge: UP.
- Vladimir BARTOL, 1974: *Al Araf*. Ljubljana: MK.
- – 1984: *Alamut*. Maribor: Obzorja.
- Forrest L. INGRAM, 1971: *Representative Short Story Cycles of the 20th century: Studies in a Literary Genre*. The Hague: Mouton.
- Tanja JELENKO, 2000: *Modeli motivacije pri domačem in šolskem branju za dijake z zaključnim izpitom*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Matjaž KMECL, 1983: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: DDU Univerzum.
- Matjaž KMECL idr., 1998: *Učni načrt za predmet slovenščina v gimnazijah (560 ur)*. [Http://www.mss.edus.si/dokumenti/gimnazije/dokumenti/doc/Slo_01.doc](http://www.mss.edus.si/dokumenti/gimnazije/dokumenti/doc/Slo_01.doc).
- Gregor KOČIAN, 1978: *Jurčičeva kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- – 1983: *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*. Ljubljana: DZS.
- – 1994: *Kratka proza slovenskega realizma*. Ljubljana: DZS.
- – 1996: *Kratka pripovedna proza v obdobju moderne. Literarnozgodovinska študija*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- – 1997: *Cankarjeva kratka pripovedna proza*. Ljubljana: DZS.
- Aleksander KUSTEC, 1999: *Kratka zgodba v literarni teoriji. Slavistična revija* 47/1. 89–108.
- Ian REID, 1977: *The Short Story*. London: Methuen and Co. LTD.

- Slavo ŠERC (ur.), 1999: *To ni vsa moja zgodba. Iz sodobne nemške kratke proze*. Ljubljana: MK.
- Ana VERČKO, 2001: *Bralne navade Gimnazije Ravne*. Raziskovalna naloga. Ravne na Koroškem: [Gimnazija Ravne na Koroškem].
- Tina VESEL, Mojca VIRK, 2001: *Oh, to domače branje*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: [Srednja šola tiska in papirja].
- Tomo VIRK, 1998: *Čas kratke zgodbe. Antologija slovenske kratke zgodbe*. Ljubljana: Študentska založba.
- Tomo VIRK, 2002: *Kratka pripoved od antike do romantike*. Ljubljana: DZS.